

АЛАШЫ АРДАҚТАҒАН АСЫЛБЕК СЕЙІТОВТІҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ

Иманқұлова Нұрай Төлеубекқызы*¹, Токишкадилов Ботабек Бейбитбекович², Кариева Тоты Амангелдіқызы³

¹6B01512 География-Тарих мамандығының 4-курс студенті

E-mail: imankulova.nuray@inbox.ru

<https://orcid.org/0009-0003-9334-1647>

²Тарих ғылымдарының магистрі, Шәкәрім университеті, Семей қ., Қазақстан

e-mail: Botabek87@mail.ru

³Тарих ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

*Автор-корреспондент

e-mail: imankulova.nuray@inbox.ru

Андатпа: Бұл мақалада XX ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалыстың көрнекті өкілдерінің бірі — Асылбек Сейітовтің қоғамдық-саяси қызметі зерттеледі. Ол Алаш қозғалысының идеяларын қолдап, ұлттық мүддені қорғауға белсене араласқан тұлға ретінде танылды. Автор Асылбек Сейітовтің саяси көзқарастарының қалыптасу жолдарына, ағартушылық қызметіне және ұлттық интеллигенция арасындағы беделіне ерекше назар аударады. Сонымен қатар, Сейітовтің Алаш партиясымен байланысы, мерзімді баспасөздегі мақалалары, мемлекеттік құрылымдарға қатысуы нақты архивтік деректер мен тарихи құжаттар негізінде талданады. Мақалада Асылбек Сейітовтің ағартушылық бағыттағы еңбектері мен жастарды тәрбиелеудегі рөлі де қамтылған. Оның қоғамдық сананы жаңғыртудағы орыны, сондай-ақ ұлт болашағына қатысты ойлары тәуелсіз Қазақстанның тарихи зердесімен сабақтастырыла сипатталады. Зерттеу барысында автор отандық және шетелдік тарихнаманы, сирек кездесетін мұрағат құжаттарын кеңінен пайдаланған. Мақала ғалымдар мен зерттеушілерге, тарих пәнінің мұғалімдеріне, сондай-ақ Алаш қозғалысына қызығушылық танытқан оқырмандарға арналған.

Кілт сөздер: А.Сейітов, ұлт-азаттық күрес, XX ғасыр басындағы Қазақстан, Алаш қозғалысы.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АСЫЛБЕКА СЕЙИТОВА, ПОЧИТАЕМОГО АЛАШЕМ

**Иманкулова Нурай Толеубеккызы^{1*}, Мукатаева Зауре Кадырбаевна²,
Кариева Тоты Амангельдиевна³**

**¹Студентка 4 курса образовательной программы 6В01512 География-
История**

e-mail: imankulova.nuray@inbox.ru

**²Кандидат исторических наук, Университет имени Шакарима, г. Семей,
Казахстан**

e-mail: z.mykataeva@shakarim.kz

**³Кандидат исторических наук, Евразийский национальный университет
имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан**

***Автор-корреспондент**

e-mail: imankulova.nuray@inbox.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается общественно-политическая деятельность одного из видных представителей национально-освободительного движения начала XX века — Асылбека Сеитова. Он известен как активный сторонник идей Алаш и защитник национальных интересов. Особое внимание автор уделяет формированию политических взглядов Сеитова, его просветительской деятельности и авторитету среди казахской интеллигенции. Также анализируются его связи с партией «Алаш», публикации в периодической печати и участие в государственных структурах на основе архивных материалов и исторических документов. В статье рассматриваются труды Сеитова в области просвещения, его роль в воспитании молодежи, а также вклад в развитие общественного сознания. Его идеи о будущем нации освещаются в контексте исторической памяти независимого Казахстана. В исследовании широко используются отечественные и зарубежные труды, а также редкие архивные источники. Статья предназначена для ученых, исследователей, преподавателей истории и всех, кто интересуется движением «Алаш».

Ключевые слова: А. Сеитов, национально-освободительная борьба, Казахстан начала XX века, движение Алаш.

**THE SOCIO-POLITICAL ACTIVITIES OF ASYLBEK SEITOV,
HONORED BY THE ALASH MOVEMENT**

**Imankulova Nuray Toleubekkyzy^{1*}, Mukataeva Zaure Kadyrbaevna²,
Karieva Toty Amangeldikyzy³**

**¹ 4th-year student, Educational Program 6B01512 Geography–History
E-mail: imankulova.nuray@inbox.ru**

**² Candidate of Historical Sciences, Shakarim University, Semey, Kazakhstan
E-mail: z.mykataeva@shakarim.kz**

**³ Candidate of Historical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National
University, Astana, Kazakhstan**

***Corresponding author**

E-mail: imankulova.nuray@inbox.ru

Abstract. This article examines the socio-political activities of Asylbek Seitov, a prominent figure in the national liberation movement of the early 20th century. Recognized as an active supporter of the Alash movement and a staunch defender of national interests, Seitov played a significant role in shaping public life. The study pays particular attention to the development of his political views, his educational work, and his reputation among the Kazakh intelligentsia. It also analyzes his connection with the Alash party, his contributions to periodicals, and his participation in governmental structures, drawing on archival materials and historical documents. Furthermore, the article highlights his contributions to enlightenment and youth education, emphasizing his influence on the formation of public consciousness. Seitov's ideas about the nation's future are presented in the context of Kazakhstan's independent historical narrative. The research relies on both domestic and international historiography, as well as rare archival sources. This article is intended for scholars, researchers, history teachers, and readers interested in the Alash movement.

Keywords: Asylbek Seitov, national liberation struggle, Kazakhstan, early 20th century, Alash figures.

Қысқашы. Тұлғаны тану ең алдымен оның елін, халқын тану. Тұлғаны тану ол ұрпақтар сабақтастығы негізінде елге тұтқа болар ер азаматтардың ерлігі, еңбегі зор екендігін айқындау әрқашанда өзекті. Ұлт тарихындағы бүтін бір қазаққа еткен рухани қызметін, халықтың сауатын ашып, ұлттың санасын

өсірген ұлт зиялылар жетерлік. Бірақ оның қоғамдағы қызметі, ұлт болашағы үшін атқарған ұлы істері толық зерттеліп ғылыми айналымға енгізілмеген қазақ зиялылары бар. Бүгінгі таңда Алаш қайраткерлерінің есімдерін түгендеу, кітаптарға, жинақтарға енгізу, еңбектерін жария ету жұмыстары кең көлемде жүргізіліп жатса да әлі де талай боздақтарымыздың өмірлері зерттей түсуді қажет етеді. Солардың бірі – Асылбек Жұманұлы Сейітов.

Соның бірі де бірегейі –Асылбек Жұманұлы Сейітов. Ұлт болып ұйысудағы қазақ халқының мұң-мұқтажын жоқтап, ел болашағы үшін еңбек еткен зиялылардың қоғамдық-саяси қызметі толық зерттеліп, ғылыми айналымға енгізілді десек ол қателескеніміз болар. Сондықтан, ел ертеңі ұрпақтың жарқын болашағы ұлттық құндылық пен рухани еркіндікті аңсаған Алаш зиялыларының армандап кеткен ел тәуелсіздігін, ел бірлігін сақтау бүгінгі қазақ еліне аманат, үлкен сын.

Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов бастаған ұлт көсемдерінің туған халқы үшін жасап кеткен өнегелі істерін бір тарихи мерзімнің өлшеміне салып бағалаудың өзі оңайға соқпас. Өйткені ұлтқа, оның болашағына қызмет етуді өздерінің асыл мұраттарына балаған арыстарымыздың еңбегі қашанда өлшеусіз. Еліміз егемендік алып, Тәуелсіздігімізді тұғырына қондырған кезеңде Алаш арыстарына деген құрмет те ерекше бола түспек. Өйткені Алаш арыстарының көксеген ой-арманы да қазақ елінің өз алдына дербес мемлекет атануы еді.

Зерттеу жұмысының мақсаты Алаш азаттығын ұлықтаған Асылбек Сейітовтің қоғамдық-саяси қызметіне талдау жасау.

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында ғылыми мақалалар, монографиялардағы деректерді жинау, жүйелеу және тарихи сараптама жасау әдістері қолданылды. Ендеше халқы үшін еңбек етіп, тер төккен кеңес заманының қилы саясатының құрбаны болған ел ағаларын кейінгі ұрпаққа дәріптеу біздің парызымыз. Ұлт көсемдерінің туған халқы үшін жасап кеткен өнегелі істерін бір тарихи мерзімнің өлшеміне салып бағалаудың өзі оңайға соқпас. Өйткені ұлтқа, оның болашағына қызмет етуді өздерінің асыл мұраттарына балаған арыстарымыздың еңбегі қашанда өлшеусіз.

Материалдар және әдістер. Биыл Алаш қайраткері, XX ғасырдың бас кезінде «Қазақ», «Айқап» секілді басылымдарға халқының мұң-мұқтажын көтеретін мақалаларды үздіксіз жазып тұрған ұлтжанды, зиялы азамат Асылбек Сейітовтің туғанына 131 жыл.

Асылбек Сейітовтың өмірбаяны.

Өзінің ғасырлық қайғы-қасіретке сан толы тарихында қазақ халқы тағдырдың талай тәлкегіне түсіп көптеген оқиғаларды басынан кешірді. Кешегі тоталитаризм заманында бостандықты, азаттықты, тендікті аңсаған, сол үшін жан аямай күрескен ата-бабаларымыздың тарихы Ресей тарихнамасының ықпалында, отаршыл идеологияның темір құрсауында бұрмаланып жазылды. Қазақтың сан ғасырлық бай тарихын, мазмұнды мәдениетін, асыл мұрасын ардақтаған, насихаттаған абзал азаматтар аталмады. Қазақ елі тәуелсіздік алғаннан бері отандық тарихты зерттеу

жолында көптеген игі істер жасалып жатыр. Соның бірі - кеңестік саясат пен коммунистік идеология шеңберінде бұрмаланып жазылып келген төл тарихымыздың ақтандақ мәселелерін шындық негізінде қайта жазуға мүмкіндік туды. Қазіргі таңда бұрын зерттеуге тыйым салынған ұлттық тарихтың құндылықтары терең талдау арқылы ой елегінен өткізіліп, өзінің лайықты бағасын алуда.

Тәуелсіздік жолына түсіп, өркениетті елдердің қатарына қосылу әрекетіне кіріскен Қазақстан Республикасы үшін алдына қойған мақсаттарға жетудің кепілдіктерінің бірі халықтың өз тарихын терең игеруі, тарих тағылымын жадында ұстауы. Ел Президентінің арнайы Жарлығымен 1997 жылдың «Жалпы ұлттық татулық пен саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу», 1998 жылды «Халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы», 1999 жылдың «Ұрпақтар бірлігі мен сабақтастығы жылы» деп жариялануы тарихи танымның қоғамдық дамудағы алатын орнын терең ұғынудан туған шара екендігі даусыз. Өйткені, бүгінгі алдымыздағы тұрған көптеген қоғамдық мәселелердің түп-тамыры тарих қойнауында жатыр. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Тарих толқынында» кітабында: «Ұлттық сипаттың барлық көріністері үшін тоталитаризм әсіресе апатты болды. Жүздеген және мыңдаған жылдар бойындағы ұлттық тарих оның небір нәзік, небір айшықтарымен қоса соншалықты өрескел озбырлыққа душар болды. Небір кемеңгер билікшілері мен небір ғажайып өнерпаздары бар қазақ даласының нақты тарихы бүкіл дүниені түп-түгел қайта құрудың жаңа доктринасы шеңберінде түк құны жоқ қайдағы бір «жабайы тағылық» ретінде қайта жазылды [Назарбаев Н.Ә. «Тарих толқынында» 232б,-Алматы:Атамұра 2003ж-222 б]. Ұлттық сананы қорлап, жер қылған осы содырлы нұсқадан біз әлі арыла алмай келеміз», – деп тарихты танып-білуге таптық әдістің тигізген зардабы турасында жазған еді [Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720б, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 624 б].

Кеңестік билік өктемдік саясатының салдары алдымен қазақ зиялыларына тиді. Қазақ тарихының 1920-1950 жылдары ең ауыр кезең, жаппай қуғын-сүргін қазақ оқығандарын қынадай қырып, жазықсыздан-жазықсыз «халық жауы» атанып, Сібірге жер аударылып, ату жазасына кесілгені мәлім. Бұл – халқымыздың тарихындағы ең ауыр да қайғылы кезең болып есте сақталары сөзсіз. Сол замандағы озбыр саясаттың аяусыз қорлығына ұшыраған ұлт зиялыларының есімдерін ардақтап, рухтарына құрмет көрсету бүгінгі ұрпақтың қасиетті парызы. Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов бастаған қазақ оқығандарын біріктірген бір ғана мақсат қайтсек қазақ халқын, мемлекетін сақтап қалу еді. XX ғасыр басындағы ұлт зиялыларын ойландырған мәселелер, яғни елдің елдігін, ұлттың бірлігін, жердің тұтастығын сақтау, қазақ халқын өркениетті елдердің қатарына қосу, ол үшін қазақ елін ұйқыдан оятып, оқу, өнер-білім, іскерлік жолына салу, ең бастысы дербес мемлекеттігін құру, бүгін де, ғасыр соңында күн тәртібінен түсе қойған жоқ, тіптен ең зәру мәселеге айналып отыр. Олай

болса, ғасыр басындағы дағдарыстан шығудың жолын қарастырған алаш көсемдерінің теориялық ізденістері, практикалық қызметі бүгін де өз мәнін жойған жоқ.

Кеңес өкіметінің 1937-38 жылдарда жүргізген қуғын-сүргін салдарынан талай боздақтарымыз қынадай қырылып, жазықсыздан-жазықсыз атылғаны мәлім. Бұл – халқымыздың тарихындағы ең ауыр да қайғылы кезең болып есте сақталары сөзсіз. Сол замандағы озбыр саясаттың аяусыз қорлығына ұшыраған ұлт зиялыларының есімдерін ардақтап, рухтарына құрмет көрсету бүгінгі ұрпақтың қасиетті парызы. Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов бастаған ұлт көсемдерінің туған халқы үшін жасап кеткен өнегелі істерін бір тарихи мерзімнің өлшеміне салып бағалаудың өзі оңайға соқпас. Өйткені ұлтқа, оның болашағына қызмет етуді өздерінің асыл мұраттарына балаған арыстарымыздың еңбегі қашанда өлшеусіз [Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720б, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 625 б].

Еліміз егемендік алып, Тәуелсіздігімізді тұғырына қондырған кезеңде Алаш арыстарына деген құрметте ерекше бола түспек. Өйткені Алаш арыстарының көксеген ой-арманы да қазақ елінің өз алдына дербес мемлекет атануы еді. Бүгінгі таңда Алаш қайраткерлерінің есімдерін түгендеу, кітаптарға, жинақтарға енгізу, еңбектерін жария ету жұмыстары кең көлемде жүргізіліп жатса да әлі де талай боздақтарымыздың өмірлері зерттей түсуді қажет етеді. Солардың бірі – Асылбек Жұманұлы Сейітов.

Асылбек Жұманұлы Сейітов 1894 жылы 22 қаңтарда Омбы қаласында Батыс Сібір генерал губернаторы кеңсесі аудармашысының отбасында дүниеге келген. Жұман сол кездегі «қазақтарды шоқындыру» саясаты бойынша шіркеулік білім алғаннан кейін аудармашылар мектебіне түсіп, оны аяқтап, кейін қаланың генерал-губернаторы кеңсесіне тілмаш болып жұмысқа тұрады. Аудармашы, сол кезде тілмаш деп те атайтын қызмет жергілікті және дала қазақтарының қызмет сатысындағы ең жоғары билік сатысы еді. 1867-1868 жылдардағы әкімшілік реформа қазақ даласының байырғы тұрғындарына қызметтік тұрғыдан өсуіне қатты тұсау салып, әкімшілік баспалдақтың биік тұғыры қазақтар үшін тілмаштықпен шектелді. Сейітовтер отбасының алыс-жақын туыстары Әйтпен, Шорманов, Уәлиханов сынды қазақтың белгілі әулеттері болды. Өкінішке қарай, Жұман Сейітов дүниеден ерте өтіп, оның артында 26 жастағы жұбайы Қадияша Сейітова (Әйтпен) 6 баламен жесір қалады. Өмірдің барлық ауыртпашылығы Қадияшаның нәзік иығына түседі. Қадияшаның шыққан ортасы да қазаққа белгілі әулет еді. Ол Омбыда «Үш жүз» партиясын құрған Мұқан Әйтпеннің бір ата-анадан туған қарындасы [Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы - 720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 626 б].

Омбының генерал-губернаторы Жұман қайтыс болғаннан кейін жесір ана Қадияшаға үлкен үйін босатып қамқорлық жасайды. Қадияша сыйға берген үйін пансион етіп, оны оқуға келген балаларға жалға береді. Өздері 5 баласымен оның жанынан соғылған шағын үйде тұрады. Пансионнан түскен

каражатқа және патша қызметкерінің жесіріне беретін төлемақымен балаларын оқытады. Оларға сол тұстағы озық білім алуға жағдай жасайды. Сөйтіп, үлкен ұлы Сұлтанбек - топограф, Мұсылманбек - мұғалім, Асылбек пен Мұратбек дәрігер мамандығын алады, ал ең кенжесі Омарбек жастайында қайтыс болып кеткен [Сая Молдайып // Үшеудің жазасы-2017ж. <https://yvision.kz/post/sheudi-zhazasy-762232>].

Сейітовтың ең дарынды және талантты балаларының бірі Асылбек. Сол кезде ол сирек кездесетін, әсіресе қазақтар үшін, үш сатылы білім: алғашқы сауатын шіркеу жанындағы жамағат мектебінен (приходская школа), кейін Батыс Сібір өңірінің беделді оқу орнында-Омбы классикалық ерлер гимназиясында білім алды. 1916 жылы Ақмола уезінде ауылшаруашылығы бойынша санақ жұмыстары жүргізілгенде А.Сейітов оның оңтүстік бөлігі комиссиясын басқарады.. [Авторлары: Е.Тілешов, Д.Қамзабекұлы, И.Нұрахмет 149-150б-Алаш қозғалысы кітабы, Алматы, 528б.]. Ол өзінің ерекше табиғи қабілеттерінің арқасында 1911 жылы Ресейдің Азия бөлігіндегі ең көне университеттерінің-медицина факультеті Томск мемлекеттік университетінің студенті атанды. Осы оқу орнын бітіргеннен кейін 1917 жылы, Павлодар облысындағы Баянауыл бекетінде дәрігер болып еңбек жолын бастайды. Алексеев дәрігерлік бөлімінде дәрігер, Ақмола облыстық, санитарлық бюрода дәрігердің көмекшісі, Баянауылдағы дәрігерлік бөлімде ақ халатты дәрігер болған. «Қазақ» газетіне (1914, 23 наурыз) «Оқушыларға жәрдем жамғияты» деген оқушыларға жәрдем беретін ұйым ашуды көтерген мақаласы жарияланған [Оқушыларға жәрдем жәмиғаты // Қазақ газеті-1914-№55, Алаш. Алаш Орда энциклопедия/Құраст.:Ғ.Әнес, С.Смағұлова - Алматы: «Арыс» баспасы, 2009.-544 б]. Ол шет тілдерін жақсы меңгерген. Газеттер мен журналдарда көп басылды. XX ғасырдың бас кезінде «Қазақ», «Айқап», «Таң» секілді басылымдарға халқының мұң-мұқтажын көтеретін мақалаларды үздіксіз жазып тұрған ұлтжанды, оқыған, зиялы азамат Асылбек Сейітов еді. Ақ халатты абзал жан тек дәрігер ғана емес, сонымен қатар түрлі аурулардың алдын алу, оларды емдеу жолдары мен күтімі туралы, оқу-ағарту ісіне де қатысты мақалалар жазып отырған. 1925 жылы «Таң» журналының № 1 санында «Білім тәрбие бөлімінде» Асылбек Сейітовтің «Құрт ауру», яғни туберкулез туралы мақаласы және 1925 жылы «Таң» журналының № 2 санында «Білім - тәрбие бөлімінде» оның «Құрт ауру» - «Балалар арасындағы құрт ауруы» деген мақаласы, 1925 жылы «Таң» журналының № 4 санында «Білім - тәрбие бөлімінде» оның «Ел ішіндегі науқастар және денсаулық қорғау жұмысы» атты мақаласы жарық көреді [«Таң» журналы 1925 № 1, № 2, № 4].

1925 ж. «Таң» журналының № 1 санында «Білім - тәрбие бөлімінде» Асылбек Сейітовтің «Құрт ауру» деген ауқымды мақаласы бірнеше бөлімдерге бөлінген: құрт ауру тұрмыстың жайсыздығынан күшейетін науқас; құрт аурудың себепкері, аурудың түрлері; құрт ауру өкпеде қандай өзгеріс жасайды?; құрт ауру өкпеге қалай жабысады?; өкпеге жабысқан құрт ауру қалай білінеді?; өкпеге жабысқан құрт аурудан болатын қосымша науқастар;

адамның құрт ауру болған-болмағанын қалай айырады? [Құрт ауру, Балалар арасындағы құрт ауру, Ел ішіндегі науқастар және денсаулық қорғау жұмысы // «Таң» журналы 1925 № 1, № 2, № 4].

Ақпараттық-ағартушылық сипатта жазылған аталмыш мақаладан халық денсаулығына жаны ашитын білікті дәрігердің жанайқайы байқалады. Осы мақаланың жалғасы 1925 жылы «Таң» журналының № 2 санында «Білім - тәрбие бөлімінде» оның «Құрт ауру» - «Балалар арасындағы құрт ауруы» деген атпен жарық көреді. Бұнда да автор көлемді мақаласын бірнеше бөлімге бөліп жазған: балалар арасындағы құрт ауру; ми қабына жабысқан туберкулез; буындарға, сүйекке жабысқан туберкулез; құрт ауруға бейімділік; құрт аурудан қалай сақтану керек? адамның денсаулығын күшейту; құрт ауру-жазылатын науқас; құрт аурулыларды емдейтін орындар; құрт аураға не ем жасалады?

Жұқпалы аурулардың өршуін тоқтату үшін алдын ала емдік шаралар жасап, баспасөз беттерінде көптеген мақалалар жазған, оқырмандардың медициналық сауатын көтеруге атсалысқан.

Сондай ақ, 1925 жылы «Таң» журналының № 4 санында «Білім - тәрбие бөлімінде» оның «Ел ішіндегі науқастар және денсаулық қорғау жұмысы» атты мақаласы және оның жазғы оқытушылар курсына арналған «Ағарту жолында не шара қолдануымыз керек?» деген мақаласы жарық көреді. Бұл көлемді мақалалар бірнеше бөлімнен тұрады: балалар өлімі; әйел науқастары; жұқпалы науқастар (құрт ауруы); тері науқастары.

«Ел ішіндегі науқастар және денсаулық қорғау жұмысы» атты мақаласында Асылбек Сейітов өз сөзін «Қазақ ішінде денсаулық жұмысы бұл күнге шейін тіпті жүргізілмеді деуге болады. Ел арасындағы аурулар туралы жиналған мағлұмат жоқтың қасында. Қазақтың тұрмыс салтының денсаулық сақтау ғылымы айтатын түзу жолға қандай жерлері үлеспейтінін әдейілеп қарастырған бір дәрігер жоқ», деп бастай келе, қазақ арасындағы балалар және әйелдер өліміне қатысты әлемдегі статистикалық мәліметтерді келтіреді, соның негізінде ел ішіндегі денсаулық шараларына қатысты көкейкесті мәселелерді қозғайды. Қазақ арасында өзге елдермен салыстырғанда балалар мен әйелдердің өлімі өте жоғары екенін нақты сандармен көрсетеді. Соның ішінде 1 жасқа жетпей шетінеп кететіні өте көп. Автор өз мақаласында бұл туралы мынадай деректе келтіреді: «... жалпы совет Русиясының аймағын алсақ, бір жылда туған балалардың бір жасқа жетпей әр түрлі аурудан 100-ден 25-і өліп отырады. Біздің губерниядағы санақ бөлімінің айтуына қарағанда Семей губерниясындағы қазақтан туған баланың 100-нен бір жасқа жетпей өлетіні 48, - дей келе, Европа елдеріндегі санақты да салыстырып айта кетеді: «...Германияда 100 баладан 1 жасқа жетпей өлетіні 17 бала, Францияда - 13, Англияда - 11, Швеция, Норвегияларда 7 бала», - деп өлімнің шет мемлекеттерде аз болуы, ол мемлекеттердің тазалығында, оқығандығында, бала күтімінің жоғары болуында деп жазады [Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 630 б]

1931-1933 жылдары ол әйелі Нафиямен бірге көрші аймақтан Семей қаласына келген жүздеген жерлестерінің өмірін сақтап қалды. Аштықтан құтқарылғандардың арасында көрнекті тарихшы Ермұхан Бекмаханов та болды. Алаш қайраткерінің қызы Роза Асылбекқызы осы ауыр күндерді осылай еске алады: "Менің есімде 1932-1933 жылдар болды. Біздің үйді аш жерлестер басып алды. Әкем мен анам оларға қол ұшын созып, бір нәрсеге көмектесуге тырысты. Олардың көпшілігі бізге алыс Баянауылынан келді. Бұл туыстар емес, жерлестер еді. Әкесіне шығын келтірмеу үшін анам өзінің отбасылық күмісін, алтынын Торгсинге тапсырды, өйткені тек сол жерде осы адамдарға арналған маталар мен аяқ киімдерді алуға болады, олардың арасында Жантемірлердің отбасы да болды, екеуі де зейнеткерлер, соңғы уақытқа дейін партияның Орталық комитетінде жұмыс істеді" [#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ//Кабульдинов.<https://e-history>].

Талқылау. «Әйел науқастары» атты мақаласында қазақ әйелдерінің ішінде науқас әйелдер көптігін, не себептен ауыратындықтарына тоқталып, олардың алдын алу мен емдеу шараларына байланысты өз ойын білдіреді. Бала өлімін азайту, жұқпалы аурулардың алдын алу үшін ұсыныстар енгізеді: «Бірінші, сондай жұқпалы дерттердің жалпы халық арасына жайылмауына қам істелу болса, екіншісі, ел ішінде жас балаларды түзу тәрбиелеу туралы білім таратып, балалар тәрбиелеуін көрсететін үлгілі тәрбие орындарын ашу керек», - десе қазақ әйелдерінің өлімін азайту үшін, олармен күресудің түзу жолы: «Бірінші, әйелді жастай күйеуге беруді тиятын заңды берік тұтыну. Халыққа ол заңның түпкі мағынасын түсіндіру, екінші, қазақ арасында әйелдерге үлгі көрсетіп, түзу босанудың тәртібін түсіндіретін аналар үйін (екі қабат әйелдер босанарда жататын үй) және үйді үйге барып жәрдем ететін акушеркалар (босанған әйелге жәрдем ететін әйел дәрігер) көмегін жетістіру», - деп ашып айтқан болатын [Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 631 б].

Асылбектің идеялық көзқарастары және оның Алаш партиясына келуі.

Алаш - XX ғасырдың саясат майданында басында қазақтың азаттығы үшін күрескен қайраткерлердің мықты толқыны. Атап айтқанда Ә. Бокейхан, А. Байтұрсынов, М. Дулатұлы, Е. Омаров, М. Жұмабаев 3. Кұдайбердіұлы, Халел, Жалел Досмұхамедовтер, М.С. Садуақасов, Т.Телжанов секілді ірі қоғам қайраткерлері өз халқына өлшеусіз еңбек сіңірді. Олар ағартушылық қызметті қазақтың саяси тынысы мен әлеуметтік тіршілігіндегі ең кажет, ең игілікті әрекет деп қабылдады және оқу-ағарту жұмысы туған халқына теңдік, азаттық, бостандық алып беретін бірден-бір эволюциялық жол деп ұғынды. Олар 1917 жылдың ақпан, қазан төңкерістерінен кейін монархиялықтан, республикалық билік жүйесіне көшкен Ресейдің құрамында «Алаш» автономиялы Республикасын құрады. Бірақ, Алаш автономиясының өмірі ұзаққа бармады. Ресей патшалығының отарында болған өлкелерге коммунизм идеясымен «каруланған» большевиктер билігі толық орныққаннан кейін,

кейбір зиялылар ел мүддесі үшін коммунистік партияның мүшелігіне өтіп, халқына қызмет етуді жалғастырады. Ендігі бір топ алаштықтар большевиктер партиясына өтпегендіктен биліктен аластатылып, олар елге деген қызметтерін оқу-ағарту, денсаулық салаларында жалғастырады [Алаш Орда энциклопедия / Құраст.:Ғ.Әнес, С.Смағұлова.-Алматы: «Арыс» баспасы, 2009.-544 б].

Алаш зиялыларының қатарында А. Сейітовтың алатын орны ерекше. Ол - орысша білім алған, қоғам қайраткері, дәрігер. Асылбек Сейітов өте күрделі де қиын ғұмыр кешкен тұлға. Асылбек Сейітов сынды патриот, ұлтжанды қайраткердің қызметін шынайы, объективті бағалау бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның жеткіншектерін патриотизмге, ұлттық рухқа тәрбиелеу үшін аса қажет.

Университетті үздік бітірген Асылбек Омбыға қайта оралып, Баянауылдағы дәрігер қызметіне орналасты. 1917 жылы Орынбор қаласында өткізілген І жалпықазақ съезіне делегат болып сайланған. Съезд президумының төрағасы Халел Досмұхамедұлы, қосалқы төрағалар Ахмет Байтұрсынұлы, әл-Мұхамед Көтібарұлы, ал хатшылық қызметті Міржақып Дулатұлымен бірге Асылбек Жұманұлы атқарды. Сол жылдың тамыз айында Ақмолада «Алаш» партиясын құру туралы қаулы қабылдаған уездік съезд өтіп, оның жұмысына Асылбек қатысқан. Алаш партиясының №5 сайлау округінің құрылтай жиналысына үміткерлер тізімінде Әлихан Бөкейхан, Айдархан Тұрлыбек, Әлімхан Ермек, Халел Ғаббастан соң Асылбек Сейітовтің есімі тұр.

**№165
ИЗ СПИСКА СТЕПНОГО ИЗБИРАТЕЛЬНОГО
ОКРУГА**

Не ранее декабря 1919 г. ¹

Сп[исок] №4 Кирг[изской] парт[ии] «Алаш».

1. Бухейманов А.Н.
2. Турлубаев А.Т.
3. Ерменов А.А.
5. Сеитов Аслабек Дмушанович
4. Габбасов Х.А.
6. Богатов М.З.
7. Итбаев Е.И.
8. Ахлаев Я.А.
9. Джанайдаров С[...]бек М.
10. Маркоков Р.М.
11. Тлеулин Д.Т.
12. Сарсенев Б.А.С.

1916 жылы Әлихан Бөкейханмен кездесіп, Алаш партиясының белсенді мүшесінің бірі болып кіреді. Сол жылы бүкілресейлік санақтың Далалық өлкеде жүргізілген науқанына қатысады. Бұл туралы С. Сейфуллин «Тар жол, тайғақ кешу» романында былай жазған: «Ақмола уезінің барлық қазақ елін оңтүстікке және солтүстікке бөліп, екі жағына екі санақ комиссиясы шықты. Оңтүстікке шыққан санақ комиссиясының бастығы Томск университетін сол

жылы ғана бітірген Асылбек Сейітұлы да, солтүстікке баратын санақ комиссиясының бастығы мен болдым», - деп жазады [Сейфуллин С. Тар жол тайғақ кешу.-358б. Тарихи-мемуарлық роман: әңгіме. – Астана: Аударма, 2011 - 480 б].

Асылбек Сейітов үлкен көлемдегі қиын жұмыс орындауы керек еді. Жұмыс басталды, бірақ оны соңына дейін жеткізу мүмкін болмады, себебі халық толқулары басталды. 1916 жылғы 25 маусымдағы оқиғалар екі топты да қысқартуға мәжбүр етті. Сәкен көтерілісшілердің шабуылынан құтылып кетсе де, Асылбек Сейітов экспедициясы өте жағымсыз оқиғаға тап болды. Оны Сәкен өз жұмысында: "Мен қалада (Ақмола) тұрдым. Көшелерде бұрынғы әндер, бұрынғы көңілді үн естілмеді. Қорқынышты қала қауесетке айналды. Көп ұзамай дәрігер Асылбек Сейітов бастаған Оңтүстік болыстардан санақ комиссиясы келді. Қазақтар-тиналиндер мен темештер оларды қатты ұрып-соғып, байлап тастағаны белгілі болды, олар бастарын қырып, бірнеше күн бойы мұсылман тілінде дұға етіп, комиссияны Ақмола саудагері Балуан Жұман босатқанға дейін түрмеде ұсталды.

Негізгі бөлім. 1917 жылдың желтоқсан айында Орынборда ІІ жалпықазақ съезі өткізіліп, Алашорда үкіметі құрылды. Омбыдағы Алашорда комитеті құрылып, оның құрамына Мағжан Жұмабай, Айдархан Тұрлыбай, Баймұхамбет Серкебай, Асылбек Сейітов, Мұсылманбек Сейітов, Асылбектің ағасы және тағы басқалар енгізілді. 1918 жылдың мамыр айында Омбыда Алаш партиясының тұғырнамасын қабылдаған «Бірлік» жастар ұйымы құрылды. Ұйым жетекшілерінің құрамына Асылбек және Мұсылманбек Сейітов енгізілді. Сол уақытта Семейде құрылған «Жас азамат» ұйымы құрылып, онын құрамына Мұратбек Сейітов (Асылбектің інісі) мүше болып кірді. Асылбек және оның туған ағайындары жастар ұйымдарынын жұмыстарына да белсенді түрде араласты. 1918 жылы Омбыда құрылған жастардың «Бірлік» ұйымы жетекшілерінің бірі осы Асылбек және Мұсылманбек Сейітовтер еді. Асылбектің туған ағасы Сейітов Мұсылманбек Жұманұлы 1887 жылы 15-ші шілде күні дүниеге келген экономист, «Алаш» қозғалысының кайраткері еді. Мұсылманбек Сейітов Омбы мұғалімдер семинариясын бітіріп, «Бірлік» ұйымының белсенді мүшесі болып қана қоймай, сонымен қатар «Балапан» журналын шығаруға қатысты. 1917 жылы Ақпан төңкерісінен кейін Омбы облыстық Қазақ комитетінің мүшесі ретінде саяси қызметін бастады. Мұсылманбек Сейітов Омбы облысының тұңғыш Жалпықазақ съезінде Бүкілресейлік Құрылтай жиналысына депутаттыққа кандидат болып ұсынылды. Совет өкіметі орнағаннан кейін Омбыда мұғалім, кейіннен Павлодар облысында экономист қызметтерін атқарды [Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 628 бет].

1916 жылы ол Әлихан Бөкейхановпен және басқа да көптеген білімді дала адамдарымен танысады. Оны Мағжан Жұмабаевпен ерекше достық байланыстырады. 1917 жылдың көктемінде Асылбек Сейітов Ақмола

облыстық қазақтар съезіне қатысып, Атбасар, Ақмола, Көкшетау, Петропавл, Омбы уездерінің 250 делегатын жинады. Съезге беделді заңгер А. Тұрлыбаев төрағалық етті. Бұл съезде мемлекеттік құрылымның болашағы, дін, сот ісін жүргізу, жер, қазақ земство комитеттері, әйелдердің білімі мен жағдайы мәселелері қаралды. Бұл шілде айындағы Бүкілқазақ съезінің алдындағы маңызды іс-шара болды. Тұрақты жұмыс істейтін орган – 10 адамнан тұратын Ақмола облыстық атқару комитеті құрылды [#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ//Кабульдинов. <https://e-history>].

Осы съезде А.Сейітов Ақмола облысы атынан Құрылтай жиналысына депутатыққа сайланған. Осы Құрылтайға сайланған депутаттарға баға берілгенде «Қазақ» газеті ол туралы: «Асылбек Сейітов - жас доктор, ақ қағаздан ақ, ұлтшыл жас. Областной қазақ комитетінде председатель орынбасары» - деп жазған еді [facebook.com/story.php]. А.Сейітов Алашорданың Ақмола облыстық комитеті басшыларының бірі бола отырып, ұлт-азаттық қозғалысына үлкен үлес қосты. 1921 жылы Орынборда өткен Қазақстан дәрігерлерінің съезіне, 1922 жылы Қазақ АКСР-і кеңестерінің съезіне делегат болып қатысты. Ол Баянауылда бас дәрігер қызметін атқарған. Дәрігер Асылбек Сейітов шешек ауруына қарсы екпе егу қажеттігін, құрт ауруын емдеуге арнайы диспансер салу қажеттігін, тері ауруларын болдырмау үшін тазалық керектігін, монша салу жұмыстарын жолға қоюды ұсынады және соған өзіде атсалысады.

1922 жылдан бастан 15 жыл бойы Семей қаласындағы губерниялық денсаулық сақтау басқармасының бастығы болып жұмыс істеді. Замандастары оны жүздеген және мыңдаған жерлестерін аурудан құтқаратын эпидемия орындарында жиі көрген [#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ//Кабульдинов.З.Е. <https://e-history.kz>]. Азаматтық соғыс, аштық және күйреу жылдарында өзінің шағын ұжымымен әскери фельдшер Белдениновпен, фельдшерлер Габбас және Шайбай Аймановпен бірге іш сүзегімен, безгекпен, тырысқақпен, туберкулезбен және басқа да жұқпалы аурулармен күресті. Шайбай Айманов өзінің тәлімгері және бірлескен жұмысының қиын жылдары туралы былай деп жазды: "Бельденинов, Размазнов, 4 медбике іш сүзегінен қайтыс болды және Асылбек Сейітов жалғыз жұмыс істеуге мәжбүр болды, жұмысшыларды талап ететін жер болмады, өйткені Павлодарда да, Ақмолада эпидемия өршіп тұрды, Ақмола, Павлодармен салыстырғанда жұмысшылар жетіспеді [//#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ //Кабульдинов.З.Е. <https://e-history.kz>]. “Біздің ауданда өлім-жітім әлдеқайда төмен болды.”Семей облысында туберкулезді емдейтін «Ауыл» және «Березовка» санаторийлерін ашуға ат салысты (ол емдеу орындары осы күнге дейін жұмыс істейді). Республиканың денсаулық сақтаудың көрнекті ұйымдастырушысы ретінде ол Орынбор қаласындағы автономды Қазақстанның бірінші астанасында дәрігерлер Съезінің және кеңестердің бірінші съезінің делегаты болды. Практикалық жұмыстармен қатар ол қоғамдық-саяси қызметпен айналысуды тоқтатқан жоқ. Сонымен, ай сайынғы "Таң" қоғамдық-саяси және әдеби-өлкетану журналының беттерінде өзекті

мақалалармен сөйледі [Құрт ауру, Балалар арасындағы құрт ауру, Ел ішіндегі науқастар және денсаулық қорғау жұмысы атты мақалалар жинағы//Таң журналы 1925-№1, №2, №4,3-86]. 1925 жылы «Таң» журналында оның жазғы оқытушылар курсына арналған «Ағарту жолында не шара қолдануымыз керек» атты мақаласы жарық көреді. Бұл мақалада дәрігер Асылбек Кеңес үкіметі қолға алып жатқан оқу ісінің бағдарламасының маңызын түсіндіруге ұмтылады. Бұрынғы оқу мен Кеңес кезіндегі білім саясатының айырмашылығын көрсетуге тырысып, мақаласын 3 тарауға бөліп қарастырып, оқылатын сабақтың мазмұны мынадай нәрселерге құрылуы тиіс деп санайды: біріншіден, баланың аймағындағы еңбек түрлері мен шаруа әдістерінен хабардар болуына жол ашылуы қажет; екіншіден, сол жердің шаруасы құрылған жаратылыс пен танысу, сырын білуі тиіс; үшіншіден, қоғамның тәртібі тұрмысынан хабардар болуы керек [Таң журналы 1925, №1].

Асылбек Сейітовтың бұл мақаласы Семей губерниясы мұғалімдерінің жазғы курсына арнайы жазылғандықтан білім жетілдіру мәселесі, курста жүргізілетін пәндер мен сағат көлемі туралы да мәлімет береді, оның мән-маңызын айқындады. 45 күндік курсқа 255 сағат уақыт жалпы білім (әдебиеттану, математика)-75 сағат, аймақтану-94 сағат, тұрмыс жүйесі саясаты-38 сағат, тәрбие негізі жаңа мектептің оқу жоспары - 1 сағат, оқу құралдарымен танысу- 48 сағатқа жоспарланғанын айта келе, осы жаңа курстан алған білімді оқушыларға қалай жеткізу керектігіне көңіл бөледі.

Автор тіл сабақтарына қатысты өзінің пікірін білдіреді: Ел мұғалімінің көбі балаға хат танытып жазу жаздыру Іәм тіл жобаларын (тіл құрал) үйретуден әрі бара алмайды. Мектепте тіл сабақтары оқудан мақсат жалғыз хатқа жүйрік қылып шығару емес. Қалың елдің неше жүз жылдық тарихында теріліп келген көп әңгіме, қиссалар, кестелі мағыналы сөздер бар. Аузында жүрген терілмеген тәртіпке салынбаған әңгімелерді мұғалімдер көбі естіген біледі, бұл әңгімелер бос әңгімелер ретінде олардың тарихи дәуірдің сәулесі есебінде қаралмай, сынға салынып, сол дәуірдің мәдениеті, тұрмысы, салты санасының айнасы екендігі ашылмай келеді» [Авторлары:Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 632 бет].

Алматыға жұмысқа ауыстыру.

1937 жылы маусымда ол Казнаркомздрав (Қазақ халық Денсаулық сақтау комиссариаты) бөлім меңгерушісі лауазымына шақырылды. Осыған қарамастан, ол дәрігерлік тәжірибесін тастап кеткен жоқ. 1937 жылдың қараша айының соңында Қазақстанның Наркомздрав жөніндегі Халық Комиссариатының жоспарлау бөлімінің бастығы А. Сейітовке темекі фабрикасы жанындағы амбулатория базасында Алматы қаласында емхана ұйымдастыруды тапсырды. Ол өз ведомствосының тапсырмасын мерзімінен бұрын орындады: 1937 жылы 25 қарашада Алматы қаласындағы № 5 емхана жұмыс істеді және Асылбек ұжым жиналысының жалпы шешімімен бірауыздан оның алғашқы бас дәрігері болып сайланды. Емхана темекі фабрикасына іргелес бір қабатты ғимаратқа орналастырылды, оның штатында

бар болғаны 3-4 дәрігер, 18 мыңға жуық адамның қажеттіліктерін қамтамасыз етті [<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>].

Алашқа адал қызмет еткен ардақты азамат. Алаш қайраткері, атақты дәрігер Асылбек Сейітов туралы үзік сыр.

Кеңес өкіметінің 1937-1938 жылдарда жүргізген қуғын-сүргін салдарынан талай боздақтарымыз қынадай қырылып, жазықсыздан-жазықсыз атылғаны мәлім. 1937-1938 халқымыздың тарихындағы кезекті ауыр да қайғылы кезең болып есте сақталары сөзсіз. Сол замандағы озбыр саясаттың аяусыз қорлығына ұшыраған ұлт зиялыларының есімдерін ардақтап, рухтарына құрмет көрсету бүгінгі ұрпақтың қасиетті парызы. Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов бастаған ұлт көсемдерінің туған халқы үшін жасап кеткен өнегелі істерін бір тарихи мерзімнің өлшеміне салып бағалаудың өзі оңайға соқпас. Өйткені ұлтқа, оның болашағына қызмет етуді өздерінің асыл мұраттарына балаған арыстарымыздың еңбегі қашанда өлшеусіз. Еліміз егемендік алып, Тәуелсіздігімізді тұғырына қондырған кезеңде Алаш арыстарына деген құрмет те ерекше бола түспек. Өйткені Алаш арыстарының көксеген ой-арманы да қазақ елінің өз алдына дербес мемлекет атануы еді. Бүгінгі таңда Алаш қайраткерлерінің есімдерін түгендеу, кітаптарға, жинақтарға енгізу, еңбектерін жария ету жұмыстары кең көлемде жүргізіліп жатса да әлі де талай боздақтарымыздың өмірлері зерттей түсуді қажет етеді. Солардың бірі – Асылбек Жұманұлы Сейітов. Сейітов «Алаш» партиясының белсенді мүшесінің бірі әрі оның хатшысы болады. Асылбектің оқу бітірген кезі елдегі саяси-қоғамдық өзгерістермен тұспа-тұс келеді. Ол сол кезде бүкіл елде қолға алынған ауыл шаруашылық санағын жүргізу жұмысына атсалысты [<https://dspace.enu.kz/jspui/bitstream/data/2822/1/Seitov-Asilbek.pdf>].

А.Сейітовтың дәрігерлік қызметі.

А.Сейітовтің бастамасымен және тікелей қатысуымен туберкулез дертіне шалдыққандарды емдейтін «Ауыл» және «Березовка» санаторийлері құрылды [<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>]. Асылбек Сейітов Республика денсаулық сақтау саласының көрнекті ұйымдастырушысы ретінде ҚазАССР-нің астанасы Орынбор қаласында өткен дәрігерлердің бірінші съезінің және бірінші Кеңестер съезінің делегаты болып қатысты. 1937 жылы Қазақ халықтық денсаулық сақтау комитетіне бөлім меңгерушісі болып шақырылды. Бірақта дәрігерлік қызметін тастамай оны да бірге атқарып жүрді. Асылбектің ел ішіндегі абыройы жоғары болғаны сонша, оның қолынан ем алып, өлім аузынан аман қалғандары есепсіз көп болды. Соның бірі ҚазПИ-дің доценті болған, тарихшы Сәдуақас Құрманғалиұлы Бакшилов былай деп жазған: «1929 жылы өкпе ауруынан өлім халіне жеткенімде, мені емдеп, қатарға қосқан Асылбек Сейітов ағамыз еді. Ол кісі өте мейірімді, ақкөңіл, жұмсақ мінезді адам болатын» дейді [#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙІТОВ//Кабульдинов. <https://e-history>].

Асылбек Сейітовтің өзі де бір сөзінде: «Мен ең алдымен дәрігермін және менің басты міндетім – ем көрсету, көшпелі өмір салтынан түрлі ауруларға

душар болатын халқымның денсаулығын сақтау, қорғау» деп айтуы тегін емес. Ол түрлі науқастарды ауыр дертінен жазып, оба, сүзек, шешек сияқты жұқпалы аурулармен жан аямай күрескен. Жұқпалы аурулардың өршуін тоқтату үшін алдын ала емдік шаралар жасап, баспсөз беттерінде «Тән саулығын сақтау» тақырыбында қазақ және орыс тілдерінде мақалалар жариялап, оқырмандардың медициналық сауатын көтеруге атсалысқан [<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>].

Замандастары Асылбек Сейітовті атақ-даңққа қызықпайтын, бар ықыласын адамдарға қызмет ету жолына бағыштаған, еңбексүйгіш азамат ретінде танып білген.[«Ана тілі» газеті. 2013-№15(1169)]1937 жылдың қараша айының соңында А.Сейітовке Алматы қаласындағы темекі фабрикасының жанындағы амбулатория базасында емхана ұйымдастыру жұмысы тапсырылды. Ол өзіне жүктелген міндетті мерзімінен бұрын орындады. 1937 жылдың 25-қарашасында №5 емхана ашылып, оның бас дәрігері болып көпшіліктің бірауыздан қолдауымен Асылбек Сейітов сайланады. Алайда ол өз қолымен құрған емхананы бар болғаны 5-ақ күн басқарады. Себебі, Асылбек Сейітовке кеңес өкіметіне қарсы сөз айтты, қазақ жерінде аштықты қолдан ұйымдастырды деп жала жапты деген желеумен «қылмысы» небәрі үш-ақ «тексеріліп» 1937 жылы 4 желтоқсанда ату жазасына кесіліп, бұл үкім сол күні-ақ орындалған. Сөйтіп, ағайынды үшеу бір жылда жазықсыздан жазықсыз сталиндік зобалаңның құрбаны болды [Сая Молдайып//Үшеудің жазасы-2017 /

<https://yvision.kz/post/sheudi-zhazasy-762232>]. Жалғыз Асылбек ғана емес, бүкіл Сейітовтер әулетінің қасіретті жылдары осы күннен басталады. Асылбектің ағасы, сол тұста білікті экономист Мұсылманбек те, Көкше өңірінде айтулы дәрігер інісі Мұратбек те бауырларының тағдырын кұшып, ату жазасына кесілді. Сөйтіп, ағалы-іні ағайынды 3 бірдей Сейітовтер қуғын-сүргінге ұшырады [Қазақ газеті. Құраст.: Ү.Сұханбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов-Алматы:Қазақ энциклопедиясы-502б. 1998-560 б].

Асылбек Сейітовтың Нафия Шормановаға үйленуі және отбасылық өмірі.

Асылбектің жары, әйелдер гимназиясында оқып, білім алған Нәфия Шормановтар әулетінің ұрпағы. Жастайынан көрікті, өте сұлу болып өседі. Әкесі – Сәдуақас Шорманов аға сұлтан Мұса Шормановтың үлкен ұлы. Ал Мұса Шорманов қазақтың ұлы ғалымы Шоқан Уәлихановтың нағашысы. Демек, Нәфияның текті жердің, атақты әулеттің қызы болғаны осыдан-ақ белгілі. Сәдуақас Шорманов ауыл жастарының білім алып, сауатсыздықтан, қараңғылықтан арылуына көп еңбек еткен адам. Өзі де көзі ашық, көкірегі ояу елағасы ілім-білімге өте жақын болған. Сәдуақас Шормановтың жазған өлеңдері «Айқап», «Дала уәлаяты», «Қазақ» газеттерінде жиі жарияланып тұрған. Ауыз әдебиетінің інжу-маржандарын және халық ақындарының жырларын жинап, оны Петербордан бастырып шығаруға қарекет жасаған. Бірақ, ол еңбек сол күйі жарыққа шықпай қалады. Ал неліктен шықпай қалғаны белгісіз. Бір білетініміз, оның қолжазбасы Санкт-Петербургтің

Салтыков Щедрин атындағы кітапханасында күні бүгінге дейін сақтаулы тұр. Шоқан шығармаларының жарық көруіне Сәдуақас Шормановтың тікелей ықпалы болғанын айта кеткен жөн. Петербор университетінің проректоры, профессор Н.И.Веселовскийге Шоқанның өмірбаянын жасақтауға көмектесіп, кітапқа қажет басқа да шаруаларды тындырып, қол ұшын созған. Бұл туралы мәліметтер Шоқанның ежелгі досы Потаниннің Веселовскиймен және Канатаевпен жазысқан хаттарында кездеседі [<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>].

Сәдуақас Шорманов Омбы қаласына ауыл жастарын оқуға әкеліп жүріп, бір келгенінде күзінде оты бар, сымбаты бөлек, білімді, алғыр Асылбек Сейітовпен танысып, оның өзінің бойжетіп қалған қызы Нәфияға жар етуге лайықты көреді. Асылбек ол кезде Томск медицина университетінің студенті болатын. Үйіне демалысқа келген беті. Өмірден көрген-түйгені мол Сәдуақас Шормановты Асылбектің ұстамдылығы, білімділігі, ойының ұшқырлығы тәнті етеді. Ойлана келе, жан дегендегі жалғыз қызы Нәфияны Асылбекке қалыңдыққа беруді ұйғарады. Жалғыз деп отырғанымыз Сәдуақаста Нәфиядан басқа перзент болмаған. Нәфия Сәдуақастың үшінші әйелі Сақыпжамалдан туған қыз. Сәдуақастың алғашқы әйелі Шоқанның қарындасы Шыңғыс сұлтанның Зейнептен туған қызы – Нұрида. Ол жастай қайтыс болып, одан бала сүймеген. Екінші жары–Айтбақы деген дәулетті кісінің қызы Зейнеп. Одан да бала көрмейді. Сөйтіп жүрген шағында сол Зейнептің айтуымен екі баласы бар жесір әйел Бадығұлжамалға үйленеді. Жалпы Сейітовтер отбасында бес ағайынды болған. Үлкені, араларындағы жалғыз қыз Жамал, одан кейін Мұсылманбек, Сұлтанбек, Асылбек, Омарбек және Мұратбек (Бұлардың ішінде Мұратбек пен Мұсылманбек те қуғын-сүргін құрбандарына айналды). Барлығы Омбы қаласында дүниеге келген. Жас кезінде Омбыға оқуға келген әкесі Жұман сол кездегі «қазақтарды шоқындыру» саясаты бойынша шіркеулік білім алғаннан кейін аудармашылар мектебіне түсіп, оны аяқтап, кейін қаланың генерал-губернаторы кеңсесіне қызметке тұрады. Қадиша деген қызбен көңіл жарастырып шаңырақ көтереді. Екеуі алты баланы өмірге әкелгенімен, балаларының қызығын көруді тағдыр Жұманға жазбайды. Ол ертерек дүние салады. Өмірдің барлық ауыртпалығы Қадишаның нәзік иығына түседі. Омбының генерал-губернаторы Жұман қайтыс болғаннан кейін оның отбасына үлкен үйін босатып қамқорлық жасайды. Қадиша осы үйдің бір бөлігін оқуға келген ауыл балаларына арнап пансионға айналдырады. Сол үйге жоғарыда айтқанымыздай, Сәдуақас Шорманов ауылдың балаларын оқуға әкеліп жүріп, Қадишаның ұлы Асылбекпен танысып, жастардың көңіл қалауымен қызы Нәфияны Асылбекке ұзатады.

Асылбек Сейітовтің екінші қызы Клара жетпістің бесеуіне келген кейуана. Үлкені Роза осыдан көп жылдар бұрын дүние салған. Ардақты ұстаз болып, еліміздің білім саласына еңбек сіңірген тұлға. Сіңілісі Клараны өз қамқорлығына алып өсірген. Клара Асылбекқызы әке есімін ардақтау жолында ғұмыр кешіп келеді. Әкесі туралы көптеген мақалалар жазып, олар

Алаш қайраткерлері туралы бірталай еңбектерде көрініс тапқан [<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>].

Клара апамыздың қолға алып, бастама көтеруімен бүгінде әкесі Асылбек Сейітовке Алматы, Семей қалаларынан көше аттары берілді. Алматыдағы өзі негізін қалаған №5 емханаға мемориалдық тақта орнатылды. Клара Асылбекқызының ендігі арманы аталған емханаға әкесінің атын бергізу. Бірақ бұл тілегінің орындалмай келе жатқанына бірнеше жылдың жүзі болыпты... Әпкесі Роза екеуі «Халық жауының балалары» деген аттан Кеңес өкіметі кезінде талай қорлық көрсе де, мойымай, шыдап баққан. Әкелерінің есімін мақтаныш еткен. Оның жазықсыз екенін сезген. Иә, қазақ елінің ардақты ұлдарының бірі Асылбек Сейітов 1957 жылы «қылмысы жоқ» деп ақталса да, оның есімі 60 жыл бойы тарих бетінен сызылған болатын. Еліміз Тәуелсіздік алып, Алаш қайраткерлерінің мұралары қайта түгенделе бастаған тұста, ұлтына адал да қалтқысыз қызмет еткен Асылбек Сейітовтің есімі де ел тарихында мәңгілікке сақталары сөзсіз [<https://dspace.enu.kz/jspui/bitstream/data/2822/1/Seitov-Asilbek.pdf>].

Сеитовтер ұлт-азаттық қозғалыс тарихында.

Қазақ халқының тарихында тұтас отбасылардың өз халқына қызмет етуінің көптеген мысалдары бар: мысалы, Сырдария өлкесінен ағайынды Қоңыратбаевтар, Баянауылдан Сәтбаевтар, Торғай өлкесінен Дулатовтар және тағы басқалар. Ағайынды Сейітовтер да ерекшелік емес. Олар өздерінің білімділігімен және өз халқына пайда әкелгісі келетіндігімен танымал болды. Сейітовтердің үш ағасы "Алаш" партиясының мүшелері болды, бұл солтүстік аймақтар үшін өте сирек кездесетін. Сейітовтердің екі ағасы медициналық білім алды, біреуі экономикалық білім алды. Мұсылманбек экономист болған, Сейіт Мұратбектің кенжесі өз замандастарының арасында лайықты беделге ие болған шебер хирург ретінде құрметке ие болған. Ол 1937 жылы Степняк қаласында тұтқындалып, Алаш қозғалысына қатысқаны үшін атылды. Сталиндік жүйе оларды Кеңес өкіметі құрылысының ең қиын жылдарында қолдана отырып, тоталитарлық режим күшейген сайын қажет емес деп тапты [<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>].

Әйелі мен қыздарының тағдыры.

1937 жылы 1-желтоқсанында тұтқындалып, он жыл мерзімге хат алмасу құқығынсыз сотталады [<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>]. Бұл деген сөз атылу жазасы болатын. Асылбек атылған жылы оның соңында зар еңіреп аяулы жары Нәфия, он төрт жасар қызы Роза, әлі дүние есігін ашып үлгермеген іштегі нәресте Клара Асылбекқызы қалады. Қайғы-қасіретке тап болған Асылбектің жары Нәфия Сәдуақасқызы Сейітова 1938 жылдың қаңтар айында қызы Розамен Омбы қаласына, Асылбектің туған жеріне қоныс аударады. Бірақ та күйеуі туралы жағымсыз хабар Омбыға бұлардан бұрын жетіп қойғандықтан, жерлестері «халық жауының» отбасынан бой тартады. Бір үйдің жертөлесінде тұрып жатқан орыс отбасы қол ұшын беріп, қамқорлығына алады. А.Сейітовті тергеу құжаттарымен танысу барысында оның тергелу кезінде өз-өзін лайық

ұстағаны байқалады. Ол бұрынғы алашордашы болған өз ағайындарын ғана емес, сонымен қатар Әлихан Бөкейханов сынды Алаш қозғалысының көрнекті өкілдерін де қорғап қалғысы келген. Көзі ашық, көкірегі ояу азаматтың жазықсыздан-жазықсыз ату жазасына кесілуінен сол кездегі саясаттың «Алашорда үкіметіне қатысы барлардың да көзін жою» мақсатын ұстанғандарын байқау қиын емес. Асылбек Сейітовті білетін замандастары оны ең алдымен кәсіби дәрігер ретінде бағалайды. Оның қолынан емделіп шыққан адамдар оны «дертті сылып тастайды» деп шексіз ризашылықтарын білдірген

[//#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ Кабульдинов.З.Е. <https://e-history>].

Сейітовтер, Шормановтар, Уәлихановтар және Айтпенновтар сияқты атақты отбасылармен тығыз байланыста болды. Сейітовтердың анасы-Хадиша Сейітова Омбыдағы "Үш жүз" партиясының негізін қалаушы Айтпеннов Мұқанның әпкесі болған. Жиырма алты жасар Хадиша Сейітова күйеуі қайтыс болғаннан кейін алты баламен жалғыз қалды.. Көмекшісіне құрмет пен терең құрмет белгісі ретінде Дала генерал-губернаторы үйлердің бірін сыйға тартты. Бірақ бұл дана әйел жақсы, игі істер мақсатында жетім балаларын тамақтандыру мақсатында, бұл үйді Қазақстанның түкпір-түкпірінен келген, оқушы қазақ жастарына арналған интернатқа берді [Кабульдинов, З. Служил родной земле [Текст] / З. Кабульдинов // Казахстанская правда. - 2006. - 9 июня. - С. 8].

Асылбек Сейитовты ату жазасына кесуі.

1937 жылдың маусымы мен 3-желтоқсан аралығы Асылбектің өмірі мен қызметіндегі ең қысқа кезең болды. Ол Қазақ денсаулық сақтау комиссариатына бөлім меңгерушісі болып қызметке шақырылды. 1937 жылдың 3 желтоқсанында ол қамауға алынды. Қамауға алу оның 14 жасар қызының көзінше жүргізілген. Қамауға алу барысында барлық Асылбектің құжаттары, отбасылық суреттері тартып алынған, кейіннен олар мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің архивтерінен жоғалып кеткен. Тек екі айдан соң түнгі сағат екіде оның жұбайы Нафия мен қызына шығарылған сот үкімін оқып берген. Үкім бойынша (ІХКБ үштігінің қаулысы 04.12.1937 ж.) 10 жыл хат жазу қақынан, бас бостандығынан айырып шеткері лагерьге жіберілген. Есімін ақтау анықтамасында үкімнің 1937 жылы 4 желтоқсанда шығарылғандығы жазылған. Қайтыс болған күні анықтама-қуәлікте 8 желтоқсан деп көрсетілген. Нафия Сәдуақасқызы Шорманова (оның әжесі Шоқан Уәлихановтың анасы болған) қамауға алынудан сақтану үшін 1938 жылдың қаңтарында Алматыдан Омбыға қашып кеткен. Алайда Омбыда құсадан 1939 жылдың сәуір айында қайтыс болған. Кіші қызы Клара небәрі 8 айлық сәби болатын. Бастарынан өткен ауыр жағдайға карамастан қыздары аман қалды, әкелерінің жақсы атын қайта жаңғыртып, еліне танытты [Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ //Кабульдинов. <https://e-history>].

Асылбек Сейітовті ату жазасына кескен «Үштіктің» шешімі бойынша оған «Алашорда» партиясының белсенді мүшесі, Кеңес аппаратын басып алу және орыстарды Қазақстаннан аластату жоспарларын талқылау жиындарына

катысушы, 1927 жылы Кеңес билігінің салықтық шараларын орындамаған, 1930-1933 жылы ауылда дәрігер болып, Кеңес өкіметіне қарсы үгіт-насихат жүргізді, халық жауы Бөкейханов және т.б. байланыста болып, Қазақстандағы контрреволюциялық мәселелерді талқылады» деген айыптар тағылған. Ұлттық рухы күшті, саясат желінің қалай қарай соғып тұрғанын жақсы білген Асылбек Жұманұлының Алашорда белсенділерінің бірі болуы да тегін емес еді. Тарихтан белгілі жайт, сол замандағы ұлт зиялыларының көксегені қазақ халқының еркін, азат, дербес мемлекеттік жүйесі бар ел ретінде тарих сахнасына көтерілуі болатын. Алайда жемісті басталған іс-жоспарлар орта жолдан шорт үзіліп, дәлірек айтқанда, алашордашылардың мүдделеріне кереғар жағдай туғызған саясаттың салқыны тиді, олардың күштері жеңіліс тапты. Асылбек Сейітовтің негізгі мамандығы дәрігер болып, науқастарды емдеумен айналысса да қазақ еліне деген шексіз патриоттық сезімі, өз заманындағы оқымыстылардың бірі ретіндегі ұлт алдындағы парызын терең сезінуі оны дәрігерлік қызметінен де жоғары мақсаттарға шақырды. Асылбек Сейітов Алашорда партиясының ұйымдастыру жұмыстарына, ішкі-тысқы мәселелеріне барынша біліктілікпен араласты. Әрине, ол кезде Асылбек Сейітов және сол қатардан табылған өзге де азаматтардың атқарып жатқан шаралары НКВД қызметкерлерінің назарынан тыс қалмағаны белгілі. Бақылаудың күшті болғаны соншалық, мұндай тұлғалардың өмірі нәубет жылдары бірінші болып қиылып жатты. Өзінің атылатынын Асылбек сезген де, білген де жоқ. Қайта басына қара бұлт үйірілетін тұста өзі туралы жағымсыз хабарды ести сала Алматыға тартып, Орталық партия комитетіне барып, мәселенің мән-жайын сұрастырып біледі. Ондағылар алаңдап мазасызданатындай ештеңе жоғын айтып, көңілін орнына түсіреді. Бірақ бұл уақытша ғана жағдай еді... [Алашорда [Мәтін]: энциклопедия / құраст.: Ғ. Әнес, С. Смағұлова. - Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. - 544 б. – Сейітов Асылбек Жұманұлы: б. 286-287].

Үш ағайындының не үшін атылғаны 1957 жылға дейін белгісіз болып келді. Сол жылы сәуір айында жеткен жылы хабар ғана Сейітовтердің жазықсыз екенін жария еткен. Оны дәлелдеп шығу Сейітов Асылбектің артында қалған жалғыз тұяғы Клара Асылбекқызына оңай тимеді. Клара Асылбекқызы әкесі Асылбек Жұманұлы жөніндегі деректерді іздестіре жүріп, оның қазақ халқының келешегі үшін атқарған қыруар шаруаларының куәсі бола білді. Әкесі тек халқының денсаулығын ойлаған ақ халатты абзал жан ғана емес, қоғам қайраткері, ұлтын сүйген, ұлтжанды перзент екеніне де көз жеткізді. Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Ілияс Жансүгіров, Сәкен Сейфуллиндермен үзеңгілес болған Асылбек Сейітов сынды асыл азаматтар елі мен ұлтының келешегі үшін аянбай еңбек етті. Аға ұрпақтың сол ерлік ісін қазіргі өскелең ұрпақ ұмытпауы тиіс. Ұмытпайды да! Асылбек Сейітовтың да Қазақстанның денсаулық сақтау ісіне қосқан үлесі елеусіз, ескерусіз қалмауы керек. Ағайынды Сейітовтердің қазақ қоғамының қилы тарихында өзіндік із қалдырған тұлғалар екеніне ешкім таласа қоймас. Бірақ, олардың есімін елі ұмытпауы үшін ұрпақ жадында жаңғыртып отыру қажет. Осындай

жауапкершілікті істің басында әзірге Клара Асылбекқызының жалғыз өзі шырылдап, әке есімін ардақтау жолында өз ғұмырын кешіп келеді. Алматы қаласында А.Сейітовтің есімі берілген көше бар және ол кісінің атында «Таугүл-3» ауданынан берілген кешен ұзындығы 218 метрді құрайды.

А.Ж. Сейітов туралы мақалалар «Простор» «Юридическая газета», «Новое поколение», «Семей таңы», «Алматы ақшамы» тәрізді газеттердің беттерінде жарық көрген. Сондай-ақ, «Алашорда», «Книга скорби», «Дорогами Гулага», «Страницы трагических судеб» сияқты жинақтарда Асылбек туралы айтылған үзінділер де, қызы Клараның 1998 жылы 20 маусымда «Жоқтау» жинағының тұсаукесерінде сөйлеген сөздері бар [«Жоқтау»-(Воспоминания детей репрессированных казахстанцев) Алматы, 1998-56 б]. Қызы Клараның әкесі туралы 1996-2001 жылдар аралығында жарияланған мақалалары 76 беттен тұрады.[«Ана тілі» газеті. 2013 № 15 (1169)] Кәсіби жазушылардың ішінен Асылбек Сейітов туралы ең алғаш 1998 жылы № 2 «Ақиқат» журналында белгілі жазушы «Еңбектегі ерлігі үшін» медалімен, (1970 ж.), Қазақ ССР Жоғарғы Советі Президиумының Құрмет грамотасымен (1986 ж.), «Құрмет» орденімен (2001 ж.) марапатталған, 1997 жылдан бері Семей қаласының, Абыралы ауданының Құрметті азаматы Медеу Сапаұлы Сәрсекеев жазған болатын [Авторлары:Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 634бет].

Сонымен қатар, ұлы тұлғаны көп зерттеген, ол туралы көптеген мақалалар жазып, сол кісіге қатысты құжаттар жинағын шығарып, осы кезге дейін зерттеумен айналысып келе жатқан тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры З.Е. Қабылдинов.

Замандастарының Асылбек туралы естеліктері.

Сәкен Сейфуллин «Тар жол, тайғақ кешу» романында былай жазған:[Сейфуллин С. Тар жол тайғақ кешу.-350б. Тарихи-мемуарлық роман: әңгіме. – Астана: Аударма, 2011 - 480 б] «Ақмола уезінің барлық қазақ елін оңтүстікке және солтүстікке бөліп, екі жағына екі санақ комиссиясы шықты. Оңтүстікке шыққан санақ комиссиясының бастығы Томск университетін сол жылы ғана бітірген Асылбек Сейітұлы да, солтүстікке баратын санақ комиссиясының бастығы мен болдым». Асылбектің есімі Сәкен Сейфуллин кітабының он жерінде аталады екен. Бұдан біз оның өз елінің саяси-қоғамдық өміріне аса белсенді түрде араласқанын көреміз. Белгілі қайраткер Әлімхан Ермеков те ол туралы жылы лебізін білдірді [#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ //Кабульдинов.З.Е. <https://e-history.kz>].

"Студенттік жылдары мен Сейітов Асылбекке өте жақын болдым. Бұл қарапайым адам, тікелей, ерекше адал, үлкен жұмысшы еді. Ол халыққа қызмет ету идеясымен жеткілікті түрде жұқтырылды" [#Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ //Кабульдинов.З.Е. <https://e-history.kz>].

Қай жерде болмасын, қандай жұмыста болмасын, ол әрдайым қазақ жастарын ағартушылыққа, білімге шақырды, өйткені бұл патша әкімшілігінің

отаршылдық жәрменкесінен шығудың жалғыз жолын көрді. Мысалы, ол Қ. И. Сәтбаевтың кәсіби таңдауында шешуші рөл атқарды. Бір кездері А.Сейітовтың басшылығымен жұмыс істеген Шайбай Айманов өзінің кейінгі естеліктерінде: "Сәтбаев Қаныш та, Барлыбаев Хабиб те Асылбектің табанды кеңесі бойынша білімін жалғастыруға барды"деп жазды. Ол қазақтың ұлы ақыны М. Жұмабаевқа, А. Ермаковке жақын болды.

Асылбек қазақ зиялы қауымының жаңадан бой көтеріп келе жатқан өкілі ретінде өз халқының болашағын ойлап, өзінің ізбасарлары, талантты жастарға көңіл бөліп, қазақ жастарын білім алуға шақырады. Патшалық әкімшіліктің бодандық бұғауынан құтылудың жалғыз ғана жолы білімде екенін түсіндірді. А.Сейітов қазақтың ұлы ақыны Мағжан Жұмабаевпен дос болып, жас айырмашылықтарына қарамастан, қазақ арыстары Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлдарымен рухани жақындықта ғұмыр кешті [Кабульдинов, З. Служил родной земле [Текст] / З. Кабульдинов // Казахстанская правда. - 2006. - 9 июня. - С. 8]. Баршаға белгілі жайт, Кеңес өкіметінің тұсында алашордашыларды билікке жібермеді. Ешкім оларға сенім білдірмеді. Бірақ білімді, сауатты мамандар жетіспегендіктен Кеңес билігі идеялық өзгешеліктеріне қарамастан қазақ зиялыларының білімін пайдалануға мәжбүр болды. Осы себептен А.Сейітов халықтық денсаулық саласында ұзақ жылдар бойы жемісті еңбек етті.

Нәтиже. Әкесінің атын қайтару. 1993 жылы қыздарына әкесінің қылмыстық ісімен танысуға мүмкіндік берілді. Асылбектің үлкен қызы Рауза әкесіне кімдердің жала жапқанын білгенде, ол сал болып, көп ұзамай қайтыс болды. Олар Алматыда хабаршылармен тығыз байланыста болды және әкесін НКВД қызметкерлеріне тапсырған деп күдіктенбеді.

Бүгін Алматыда Рауза Мұраттың ұлы мен Асылбектің кіші қызы Клара тұрады, олар Сейітовтердің есімін жақсы есте сақтайды. Үлкен іздестіру жұмыстарын Асылбектің кіші қызы – Клара жүргізеді. 60 жылға жуық уақыт бойы қазақ халқының көрнекті қайраткерінің есімі тарихтан алынып тасталды, дегенмен ол 1956 жылы заңсыз қуғын-сүргінге ұшырағандардың негізгі бөлігі сияқты "қылмыс құрамының жоқтығынан қарапайым заңдық тұжырымымен ақталды" [Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ //Кабульдинов. <https://e-history>]. А. Сейітовтың кіші қызы Клара еске салғандай: "халық жауларының балалары өмірінің Одиссеясы бізді аз қызықтырады, біз өз Отанымызда қуғын-сүргінге ұшырадық. Алайда, бізге өмір сыйлаған сүйікті әкеміздің жадын ешкім біздің өмірімізден шығара алмады" [Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ //Кабульдинов. <https://e-history>]. Әкесінің тегін мақтанышпен алып жүрді, оның жарқын және жақсы есімін ешқандай іс-әрекетпен ластамауға тырысты. 1997 жылы 31 мамырда № 5 Алматы емханасының ғимаратында қуғын-сүргінге ұшырағандарды еске алу күні, оның негізін қалаушы А. Сейітовты еске алу үшін салтанатты түрде мемориалды тақта орнатылды.

Жетпіс жылға жуық уақыт бойы А. Сейітов «Буржуазияшыл ұлтшыл», «халық жауы» — деп аталып, тарих көшінен тиісті орнын ала алмай келгені құпия емес. Бүгінгі ұрпақ үшін А. Сейітовтың қандай ауқымды тарихи

міндетті орындағаны енді ғана белгілі болып отыр. Жоғарыда біз көрсеткен тарихи зерттеулер мен деректер Асылбек Сейітовтің «Алаш» қозғалысындағы өзіндік бір ерекше орны болғандығын және «Алаш» үкіметінің құрылуында белсенді қызмет атқарып, ата-бабамыз аңсаған азат ел болумен, өзінің тәуелсіз мемлекетін құру идеясына үлес қосқандығын айқын көрсетеді. Дегенмен де, тарихи зерттеулердің басым бөлігінде оның тұлғалық бейнесі толық ашылмай, аты аталмай келе жатқаны белгілі. Міне, сондықтан да Асылбек Сейітовтың тарих сахнасында деректік негізде шығуымен өзіндік тарихи бағасын алуы қазіргі күн тәртібінде тұрған мәселелердің бірі [Авторлары: Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 634бет].

АСЫЛБЕК СЕЙІТОВТІҢ ЖЕКЕ ТЕКТІК ҚОРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ.

Қазақстан Республикасы Алматы қаласының Орталық мемлекеттік архивінің №357-жеке тектік қоры Алаштың арысы, қоғам қайраткері, кеңестік солақай саясаттың жазықсыз құрбаны Асылбек Жұманұлы Сейітовке арналған. А.Ж. Сейітовтің құжаттарын архивке тапсырған оның қызы – Клара Асылбекқызы Сейітова. Ғылыми-техникалық өңдеудің нәтижесінде №1 тізімдеме жасалып, 1909-2002 жылдар аралығын қамтитын 37 іс тіркеліп, тұрақты сақтауға алынған. Осылайша 2002 жылы аталмыш қор құрылып, пайдалануға беріле бастады. Қордың тізімдемесін құрастырған – Алматы қаласы орталық мемлекеттік архивінің жоғары категориядағы архив ісінің меңгерушісі Ш.С. Битен. Жеке тектік қор істерінің номенклатурасын бекіткен Алматы қаласы орталық мемлекеттік архивінің директоры А.К.Ботанов. Тізімдемедегі істер «Жеке тектік құжаттармен жұмыс істеу бойынша әдістемелік ұсынымдарына» сәйкес жүйелендіріліп, мынадай сызба бойынша жіктелген: бірінші, А.Ж. Сейітовтің өмірбаянына қатысты, соның ішінде оның жеке құжаттары және қызметіне байланысты материалдар. Екінші Алаш ардақтысының жарияланымдары, үшінші Асылбек туралы материалдар: естеліктер, хаттар, А.Ж. Сейітов туралы жарияланған мақалалар, оның есімін есте сақтау жөнінде құжаттар. Төртінші фотоқұжаттар: Асылбектің өзінің суреттері, қызметін куәландыратын фотоқұжаттар, туысқандарының суреттері. Бесінші А.Ж. Сейітовтің тума-туыстарының материалдары. Сонымен қатар Асылбек Жұманұлы Сейітовтің жеке тектік құжаттарына есімдер көрсеткіші және құжаттық материалдардың жүйелік сызбасы жасалған. Архивист Ш.С. Битен А.Ж. Сейітовтің (1894-1937 жж.) жеке тектік қоры құжаттарының №1 тізімдемесіне алғы сөз жазған.

А.Ж. Сейітов туралы материалдар» бөлімінде семейлік дәрігер және жазушы Лев Михайлович Власовтың Асылбектің кәсіпқойлығы, білімі мен зиялылығы туралы, әртүрлі адамдардың естеліктері, қызының әкесі, отбасы туралы жарияланымдары, Р.А. Сейітованың тапсырыстарға жауаптары, есімін ақтауға қатысты құжаттар тұрақты сақтауға мемлекеттік есепке алынған. «Фотоқұжаттар» бөлімінде А.Ж. Сейітовтың өзінің және туысқандарының суреттері шоғырланған.

«А.Ж. Сейітов туыскандарының материалдары» бөлімінде онын кызы жинақтаған ағайынды Сейітовтер: Мұсылманбек, Асылбек және Мұратбек туралы қысқа өмірбаяндық мәліметтер тіркелген. К.А. Сейітованың түрлі конференциялар мен еске алу кештеріне шақыру билеттері, Асылбектің отбасы туралы жарияланған мақалалар, Мұратбектің студенттік куәлігі қоса хатталған. Құжаттардың физикалық жағдайы қанағаттанарлық деп көрсетілген. «А.Ж. Сейітов туыскандарының материалдары» бөлімінде онын кызы жинақтаған ағайынды Сейітовтер: Мұсылманбек, Асылбек және Мұратбек туралы қысқа өмірбаяндық мәліметтер тіркелген.

К.А. Сейітованың түрлі конференциялар мен еске алу кештеріне шақыру билеттері, Асылбектің отбасы туралы жарияланған мақалалар, Мұратбектің студенттік куәлігі қоса хатталған. Құжаттардың физикалық жағдайы қанағаттанарлық деп көрсетілген.

Жеке тектік қор үлкен болмағанымен оны зерттеудің маңызы зор. Алаштың арысы Асылбек Жұманұлы Сейітовтің өмірі мен қызметіне байланысты құжаттарды талдау кеңестік большевиктік саясаттың құрбанына айналған тұлғаның халқы үшін сіңірген еңбегіне баға беруге, оның есімін ұлықтауға, келер ұрпақты ұлтжандылыққа тәрбиелеуге жол ашады. Қордың үлкен немесе шағын болуы бірқатар факторларға байланысты. Жойылып кеткен құжаттарын іздеп табу, оларды жүйелеу, архивке өткізу машақаты мол, көп ізденісті талап ететін жұмыс. Осы орайда Клара Асылбекқызының атқарған рөлі ерекше. Әкесінің алдындағы перзенттік борышын өтеуде бар күш-жігерін, ынтасын жұмсады. Біраз жарияланымдармен қатар жеке тектік қор ашуға мұрындық болды. «Ерім деп сүйген ел болғанда, елім дейтін ер болмай ма» деп Алаштың ардақтысы Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, елі мен ерінің есімдерін әспеттеуді заңдылық деп тануға болады. Сондарынан тарихи жадта сақталатын мұра қалдырған, өнегелі ғұмыр кешкен тұлғаларды зерттеу бізге парыз болса, оны насихаттау міндет болып саналады [Мұқатова О.Х, Смағали А. / А. АСЫЛБЕК СЕЙІТОВТІҢ ЖЕКЕ ТЕКТІК ҚОРЫ ОНЫҢ

Қорытынды. Асылбек Сейітов – ХХ ғасырдың басындағы ұлттық жаңғыру мен саяси ояну дәуірінде өз ұлтының болашағына бейжай қарамаған, ұлт зиялылары қатарында ерекше орын алатын тарихи тұлға. Оның қоғамдық-саяси қызметі Алаш қозғалысының идеяларымен тығыз байланысты болды. Сейітов ұлттық бірлік, тәуелсіздік пен білім арқылы өркендеуді басты мақсат етіп қойды. Ол мерзімді басылымдарда халықты оятуға, ағартуға бағытталған мақалалар жариялап, саяси белсенділік танытты.

Мақала барысында Асылбек Сейітовтің қызметі тек тарихи тұрғыдан емес, сонымен қатар оның ағартушылық, тәлімдік миссиясы арқылы да жан-жақты қарастырылды. Ұлт болашағы үшін атқарған еңбегі бүгінгі ұрпақтың тарихи жадында сақталуға лайық. Зерттеу нәтижесі Алаш қайраткерлерінің мұрасын қайта зерделеудің маңыздылығын көрсетеді және тарихи әділеттілікті қалпына келтіруге үлес қосады.

Асылбек Сейітовтің өмірі мен қызметі – ел мүддесі жолында күрескен азаматтық ұстанымның үлгісі. Оның қайраткерлік келбеті мен мұрасы — қазіргі Қазақстан жастарына тағылым бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>
 2. #Алаш100: АСЫЛБЕК СЕЙТОВ//Кабульдинов. <https://e-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/832/597>
 3. Алаш қозғалысы кітабы. Авторлары:Е.Тілешов, Д.Қамзабекұлы, И.Нұрахмет.
 4. Назарбаев Н.Ә. «Тарих толқынында» 232б,- Алматы:Атамұра 2003ж-222б.
 5. Сейфуллин С. Тар жол тайғақ кешу.-3510б. Тарихи-мемуарлық роман: әңгіме. – Астана: Аударма, 2011 - 480 б.
 6. Отандық газеттен алынған мақала: Көзі ашық, көкірегі ояу Алаш қайраткері, атақты дәрігер Асылбек Жұманұлы Сейітов. Авторы:Жахан Искендеров.
 7. <https://dspace.enu.kz/jspui/bitstream/data/2822/1/Seitov-Asilbek.pdf>
- Мақала- СЕЙТОВ АСЫЛБЕК – ДОСТОЙНЫЙ СЫН И ПАТРИОТ ЗЕМЛИ ОМСКИХ КАЗАХОВ Кабульдинов З.Е., доктор исторических наук, профессор.
8. Оқушыларға жәрдем жәмиғаты // Қазақ газеті 1914 - № 55. Құрт ауру, Балалар арасындағы құрт ауру, Ел ішіндегі науқастар және денсаулық қорғау жұмысы // «Таң» журналы 1925 № 1, № 2, № 4.
 9. «Ана тілі» газеті. 2013 № 15 (1169). Алаш. Алашорда [Мәтін] : энциклопедия. Құраст.: Ғ. Әнес, С. Смағұлова. - Алматы: «Арыс» баспасы-544 бет., 2009 287-288 б.
 10. Қазақ газеті. Құраст.:Ү.Сұханбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов-Алматы:Қазақ энциклопедиясы 1998-560 б.

11. Сая Молдайып//Үшеудің жазасы-2017ж.<https://yvision.kz/post/sheudi-zhazasy-762232>.
12. Авторлары: Б.Е.Алтаев, Қ.Ш.Әлімғазин, А.А.Башмаков, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 624-634бет.
13. Қазақ газеті. Құраст.: Ү.Сұханбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов.-Алматы: Қазақ энциклопедиясы-502б.1998-560 б.

References:

- 1.<http://library.arsu.kz/wp-content/uploads/2019/01/Seitov.pdf>.
2. #Alash100: ASYLBEK SEITOV//Kabuldinov. <https://e-history.kz/bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/832/597>
3. Alash қозғалысы кітабы. Авторлары:Е.Тілешов, Д.Қамзабекұлы, І.Нұрахмет.
4. Nazarbaev N.Ә. «Tarih tolkynynda» 232b,-Almaty:Atamyra 2003zh-222b.
5. Seifullin S. Tar zhol tajraқ keshu.-3510b. Tarihi-memuarlyқ roman: әңgime. – Astana: Audarma, 2011 - 480 b.
6. Otandyқ gazetten alynған мақала: Kөzi ashық, kөkiregi oyau Alash kajratkeri, ataqty dәriger Asylbek Zhymanyly Sejitov. Avtory:Zhahan Iskenderov.
7. <https://dspace.enu.kz/jspui/bitstream/data/2822/1/Seitov-Asilbek.pdf>
- Мақала- SEITOV ASYLBEK – DOSTOJNYJ SYN I PATRIOT ZEMLI OMSKIИ KAZAHOV Kabuldinov Z.E., doktor istoricheskikh nauk, professor.
8. Okushylarға zhәrdem zhәmiraty // Қазақ газеті 1914 - № 55. Құрт аuru, Balalar arasyndaғы құрт аuru, El ishindegi nauқastar zhәne densaulyk қорғау zhymysy // «Таң» zhurnaly 1925 № 1, № 2, № 4.
9. «Ana tili» gazeti. 2013 № 15 (1169). Alash. Alashorda [Mәtin]: enciklopediya. Құраст.: F. Әнес, S. Смағұлова. - Almaty: «Arys» baspasy-544 bet., 2009 287-288 b.
10. Қазақ газеті. Құраст.:Ү.Сұханбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов.-Алматы:Қазақ enciklopediyasy 1998-560 b.
11. Saya Moldajyp//Үшеудің zhazasy-2017zh.<https://yvision.kz/post/sheudi-zhazasy-762232>.
12. Avtorlary: B.E.Altayev, Q.Sh.Әlimғazin, A.A.Bashmakov, Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда кітабы-720бет, Алматы, «Литера-М» ЖШС-2018. 624-634бет.
13. Қазақ газеті. Құраст.: Ү.Сұханбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов.-Алматы: Қазақ enciklopediyasy-502b.1998-560 b.